

Загалом же взаємини історичних товариств України - закономірне явище творчого розвитку наукових інституцій. Їх члени, які підтримували зв'язки один з одним, у своїй більшості були палкими прихильниками духовної єдності двох частин України, своєю працею прислужилися поглибленню почуття їх історичної і культурної єдності. Власне суспільно-політичне і культурне життя України наприкінці ХІХ - початку ХХ ст. свідчило про зростання національної самосвідомості, яке одночасно було одним з проявів інтенсифікації процесу становлення української нації та ефективно впливало на таку важливу і невід'ємну ознаку будь-якої нації, як спільність її психічного складу або національного характеру. Історико-філологічне товариство, яке функціонувало при Харківському університеті протягом 1877-1919 рр., внесло і свою частку у цей процес, зокрема тісною співпрацею з Науковим товариством ім. Т. Шевченка. Звичайно, в тогочасних умовах така діяльність не могла набути великих масштабів та широкого розголосу. Пристосовуючись до існуючих умов, історичні товариства налагодили між собою регулярний книгообмін, приступили до реалізації окремих наукових проектів, зав'язали листування; НТШ надало можливість багатьом українським науковцям, членам університетських товариств надрукувати власні праці на сторінках „Записок Наукового Товариства ім. Т. Шевченка“.

У подальшому варто звернути увагу на форми та види співробітництва інших історичних наукових об'єднань (Історичного товариства Нестора-Літописця, Історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті та Історико-філологічного товариства при інституті кн. Безбородька) з НТШ.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Петлюра С.В. Статті.-К., 1993.-С.172-173;
2. Погребенник Ф, Антін Синівський та його зв'язки з Галичиною // Український історик.-1993.-№1-4.-С.103-104;
3. Гончарук М. Українське національне відродження ХІХ ст. Етапи та постаті // Вісник Академії наук України,-1993.-№9.-С.23;
4. Центральний державний історичний архів і у м. Львів (Далі - ЦДТАЛ).-Ф.309.-Оп.№1.-Спр.23.-Арк.2;
5. ЦДІАЛ.-Ф.309.-Оп.№1.-Спр.803.-Арк.2 зв.;
6. Отчет исторического Архива Харьковского Историко-филологического общества за 1894/95 гг. //Сборник І Харьковского Историко-филологического общества (Далі - Сборник ХИФО).- Харьков, 1899.-Т.8.-С.18;
- 7-1 ЦДІАЛ.-Ф.309.-Оп.№1.-Спр.155.-Арк.12;
8. ЦДІАЛ.-Ф.309.-Оп.№1.-Спр.870.-Арк.71;
9. ЦДІАЛ.-Ф.309.-Оп.№1.-Спр.155.-Арк.10;
10. ЦДІАЛ.-Ф.309.-Оп.№1.-Спр.155.-Арк.22;
11. ЦДТАЛ.-Ф.309.-Оп.№1.-Спр.870.-Арк.25;
12. ЦДІАЛ.-Ф.309.-Оп.№1.-Спр.870.-Арк.40;
13. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського.-Ф.УІІІ.-№3213.-Арк.1;
14. ЦДІАЛ.-Ф.309.-Оп.№1.-Спр.870.-Арк.54;
15. ЦДІАЛ.-Ф.309.-Оп.№1.-Спр.155.-Арк.12;
16. ЦДІАЛ.-Ф.309.-Оп.№Г.-Спр.155.-Арк.13;
17. Центральний державний історичний архів України у м. Київ.-ф2052.-Огі.№ 1.-Од.зб. 304.-Арк.1;
18. ЦДІАЛ.-Ф.309.-Оп.№1.-Спр.155.-Арк.19;
19. Назаренко В.Ю. Харьковское историко-филологическое общество. Вопросы литературоведения. - Харьков 1999.-С.П0;
20. Сумцов Н.Ф. Отчет о деятельности Историко-филологического Общества в 1894/951 академическом году //Сборник ХИФО. - Х., 1896.-Т.8.-С.6;
21. ЦДІАЛ.-Ф.309.-Оп.№1.-Спр.155.-Арк.18;
- 22.1 Отчет Историко-филологического Общества при Харьковском университете за 1898/99 гг. //Сборник ХИФО. -І Харьков, 1900.-Т.12.-С.ІХ;
23. Горак С. Роля НТШ у формуванні національної свідомості в рр. 1873-191-1 (Нарис) //Записки Наукового товариства ім. Т.Шевченка.-Т.СLXXXII. Секція історії України і членні історико-філософської секції. - Нью-Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1976.-С.31;
24. Протоколи засіданні! Историко-филологического Общества при Харьковском Университете //Сборник ХИФО.-Харьков. 1900.-Т. 12.1 - С.ІХ.;
25. Отчет Историко-филологического Общества при Харьковском университете за 1898/99 гг.1 //Сборник ХИФО. - Харьков, 1900.-Т. 12.-С.1V.

І.М. Петренко

ПЕДАГОГІЧНІ КАДРИ ЦЕРКОВНОПАРАФІЯЛЬНИХ ШКІЛ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ЯК НОСІЇ КУЛЬТУРИ І НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Початок ХХ ст. є досить цікавим, складним та суперечливим в історії розвитку української інтелігенції. Саме тоді вона остаточно самовизначилася як окрема соціальна верства, дійшла до вищого ступеня політичної організованості, виступила активною свідомою силою в політичній боротьбі. Зважаючи на особливості відтворення інтелігенції на!

початку ХХ ст., до її розряду і належать ті її представники, які не мали вищої чи спеціальної квіти, але були залучені до розумової праці. Саме до них слід віднести і вчителів церковнопарафіяльних шкіл. Школи даного типу отримали особливе поширення на початку ХХ ст.; вчителями у них були переважно місцеві парафіяльні священики, які викладали закон Божий - головний предмет церковнопарафіяльних шкіл, та світські вчителі. Серед них траплялися свідомі українці, які володіли українською мовою, шанували її, розмовляли нею з дітьми і не забороняли їм цього робити в умовах всезагальної русифікації та уніфікації життя Російській імперії. Деякі представники викладацького корпусу початкових шкіл духовного відомства стали рушіями національно-визвольного руху на початку ХХ ст., боролися за збереження і розвиток національної культури. Особливо такі настрої поширилися напередодні 1917 р. Це був об'єктивний процес, що зумовлювався місцем інтелігенції у соціальній структурі українського народу. Вчителі шкіл були часто чи не єдиними представниками інтелігенції на селі, вони займалися навчанням та вихованням підростаючого покоління, за що їх заслужено шанували і поважали місцеві жителі.

Питання підготовки вчительських кадрів для церковнопарафіяльних шкіл Лівобережної України наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. залишається недостатньо вивченим. Але дана стаття була б неможливою без наявності певної кількості праць, які так чи інакше торкаються цього питання. Так, окремі аспекти зазначеної проблеми частково висвітлювалися в узагальнюючих працях з історії народної і педагогічної освіти в Російській імперії та в Україні. Деякі аспекти даної проблеми знайшли своє відображення у працях відомих дослідників. Зокрема, В.Й. Борисенко у монографії „Боротьба демократичних сил за народну освіту на Україні в 60 - 90-х роках ХІХ ст.” звертає увагу на підготовку вчителів для початкових церковних шкіл¹. Робота обмежена зазначеними у назві хронологічними межами, але вона намітила напрямки подальшого дослідження даної проблеми, що має важливе наукове значення. При написанні монографії автор спирався на радянську історіографію, тому роль вчителів церковнопарафіяльних шкіл у національному русі у ній замовчувалась.

На початку 90-х років ХХ ст. активізуються дослідження з історії освіти, підготовки викладацького корпусу для початкових шкіл. У цьому плані показовими є нариси про розвиток народної освіти і педагогічної думки в Україні Х - на початку ХХ ст. під редакцією В.Д. Ярмаченка². У праці висвітлено в загальних рисах освітню політику самодержавства, стан народної освіти в Україні. Але конкретні дані про участь вчительських кадрів церковнопарафіяльних шкіл Лівобережної України, у вихованні та навчанні підростаючого покоління в ній майже відсутні.

Процес підготовки вчителів для початкових шкіл духовного відомства знайшов своє відображення у публікації С.О. Гладкого про релігійну освіту в Україні на початку ХХ ст.

Хоча хронологічно рамки його дослідження охоплюють невеликий відрізок часу, але воно містить деякі важливі факти з проблеми організації та проведення педагогічних курсів для вчителів Полтавської і Чернігівської губерній. У роботі приділено увагу дослідженню діяльності представників православного парафіяльного духовенства у розвитку національного руху на початку ХХ ст.

О.О. Драч у своїй дисертації зупиняється на аналізі кадрового забезпечення початкової школи наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст., певну увагу автор приділила і дослідженню ролі українського національного фактора у їх діяльності на початку ХХ ст.⁴.

Дисертація Г.В. Степаненко присвячена вивченню освітньої діяльності православного духовенства в Україні в ХІХ - на початку ХХ ст. Авторка у своїй роботі зупиняється на дослідженні місця і ролі православного духовенства у розвитку народноосвітньої школи в Україні, а також на їх діяльності на національному ґрунті⁵.

Таким чином, у науковій літературі й досі немає узагальнюючих праць, в яких було здійснено аналіз педагогічних кадрів церковнопарафіяльних шкіл Лівобережної України на початку ХХ ст. як носіїв культури і національної ідеї.

Дана стаття присвячена таким невирішеним раніше частинам загальної проблеми як аналіз урядової політики царської Росії у процесі підтримки вчителів церковнопарафіяльних шкіл Лівобережної України на початку ХХ ст., як представників інтелігенції у суспільстві, а також характеристики доцільності та ефективності тих заходів, які були спрямовані на підвищення кваліфікації вчителів.

З огляду на це, метою даного дослідження є проаналізувати на основі комплексного аналізу джерел соціальний, віковий і статевий склад педагогічних кадрів церковнопарафіяльних шкіл, охарактеризувати основні заходи уряду, Синоду та місцевої влади, спрямовані на підтримку і забезпечення вчительських кадрів церковнопарафіяльних шкіл Лівобережної України на початку ХХ ст., а також показати роль представників православного парафіяльного духовенства як вчителів шкіл, у національному русі початку ХХ ст., спробувати об'єктивно вивчити, узагальнити й висвітлити основні тенденції та найхарактерніші особливості становища вчителів початкових шкіл духовного відомства Б зазначений період, розкрити як позитивні, так і негативні умови їх діяльності.

Успіх роботи церковнопарафіяльної школи значною мірою залежав від викладацького складу, його професійної підготовки, умов для праці тощо. Обер-прокурор Синоду К.П. Победоносцев наголошував у промові на відкритті перших надзвичайних зборів Училищної Ради при Синоді 1898 р., що учитель - це подвижник в сільській місцевості, це свічка, яка горить, і від неї запалюються інші свічки, доки вона сама не згорить до тла; жи-прокидається у селі під його впливом, його урок не закінчується, коли пролунав дзвоник, він триває і поза класом, і ввечері, до пізньої ночі. Такі вчителі часто дуже бідні. У деяких школах взимку було так холодно, що вчитель змушений був починати навчання тоді, коли діти своїм теплом зігріють клас⁶.

Наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. обставини були вкрай несприятливими саме точки зору формування національно свідомої інтелігенції. Державна національна політика царату була спрямована цілком на придушення будь-яких форм прояву українського духу. Ще у 1863 р. було видано сумнозвісний Валуєвський циркуляр, згідно з яким забороняло друкувати українською мовою шкільні підручники, релігійні видання, викладати нею в школах. 1876 р. з'явився Емський указ, який вводив обмеження щодо випуску українськомовної друкованої продукції. Крім того, у 1881 р. вийшли нові цензурні правила, в результаті чого друкування українською мовою майже повністю заборонялося.

Згідно з § 10 „Правил про церковнопарафіяльні школи“ 1884 р., навчанням у них займалися місцеві священики або за угодою інші члени причту, а також спеціально призначені, із затвердженням єпархіальним архієреєм, вчителі і вчительки, але обов'язок під наглядом священика. У „Правилах“ наголошувалося, що викладання Закону Божого основного предмета церковнопарафіяльних шкіл, - прямий обов'язок священика. Учительські посади у церковнопарафіяльних школах займали особи, які отримали освіту в духовних навчальних закладах і жіночих єпархіальних училищах духовного відомства. Світські викладачі церковнопарафіяльних шкіл користувалися усіма правами і привілеями, які було надано їм, а також і вчителям шкіл міністерства народної освіти⁸. Зверталася у нас на те, щоб учителі відповідали своєму призначенню, знали церковний спів і вміли керувати церковним хором. Учительський корпус церковнопарафіяльних шкіл складався із вчителів, які викладали світські предмети і законовчителів - викладачів Закону Божого. Хоча іноді наявності одного вчителя у школі практикувалося поєднання викладання ним усіх предметів. Однокласні церковнопарафіяльні школи, як правило, мали вчителя і законовчителя. Двокласні - двох вчителів і законовчителя. Завідуючими школами майже скрізь були місцеві парафіяльні священики. До їх обов'язків входило викладання Закону Божого як основного предмета церковнопарафіяльної школи.

26 листопада 1888 р. Синод затвердив правила „Про іспити і свідоцтва на зв'язку вчителів та учительок церковнопарафіяльних шкіл“. У них наголошувалося, що особи, отримували таке звання, мали ті ж права і переваги, що й учителі шкіл міністерства народної освіти⁹. Синод постановою від 26 березня - 8 квітня 1899 р. затвердив „Правила

складання іспитів по духовному відомству на звання учителя або учительки церковнопарафіяльної школи". Згідно з ними, на посаду вчителя допускалися особи православного віросповідання, чоловіки не молодше 17 років і жінки з 16-ти. Причому рішення про складання іспиту на звання учителя церковнопарафіяльної школи приймалося педагогічними зборами духовних семінарій або духовних училищ, а учительки - радами єпархіальних жіночих училищ або правліннями жіночих училищ духовного відомства¹⁰.

Однак, діяли фактори, які зумовлювали відставання церковної школи від світської. Законовчителі майже всіх церковних шкіл платні за свою працю не отримували. Заробітна праця вчителів була жалюгідною, вона становила 120 - 130 крб. на рік, а звідси й значна плінність кадрів. Високий відсоток молоді, що мала незначний стаж роботи, в складі педагогічного персоналу церковнопарафіяльних шкіл, був пов'язаний з інтенсивним зростанням кількості шкіл. Жінки залучалися до справи освіти дуже молодими і залишалися з школах до заміжжя. Через низьку заробітну платню у церковнопарафіяльних школах учительки віддавали перевагу земським школам. Чоловіки теж довго не затримувалися в школі, їх контингент постійно компенсувався притоком нових сил. У 1907 р. у початкових церковних школах Російської імперії викладало 400 осіб, які працювали з часу видання Правил про церковнопарафіяльні школи" 1884 р.¹¹ Середня тривалість праці вчителів у школах була 2-3 роки. Хоча траплялися випадки, коли вчителі працювали на одному місці 6 - 10 років і більше.

Якість знань, що їх отримували учні у церковнопарафіяльних школах, значною мірою залежала від складу педагогічних кадрів. Завідуючими і законовчителями у переважній більшості шкіл були місцеві парафіяльні священники. Більшу частину вчительського складу становили світські особи. У Чернігівській єпархії, за даними 1900 р., законовчителями у церковнопарафіяльних школах працювали 208 священників, 7 дияконів, 1 світська особа. Із 280 вчителів шкіл було 11 священників, 15 дияконів, 20 псаломщиків¹². У Полтавській єпархії частка членів причту в вчительському складі була вищою. За даними 1902 р., з 1 037 законовчителів церковних шкіл єпархії було 959 священників, 60 дияконів, 7 псаломщиків і 17 світських осіб. Із 1 331 учителя було 5 священників, 125 дияконів, 409 псаломщиків і 792 світські особи. У подальшому помітно посилилася тенденція до заміщення псаломщиків більш правоздатними світськими вчителями, внаслідок чого Полтавський єпархіальний з'їзд у 1910 р. навіть прийняв рішення про захист права правоздатних псаломщиків посідати вчительські місця у церковних школах¹³.

Заробітна плата вчителів церковнопарафіяльних шкіл була низькою і не могла істотно вплинути на поліпшення їх матеріального становища. Особливо це стосувалося тих вчителів, які працювали у школах, що не увійшли до шкільної мережі повітів. У Глухівському повіті Чернігівської губернії такі вчителі отримували від 60 до 120 крб. на рік¹⁴. До того ж вона несвоєчасно виплачувалась. Тому практикувалося наділення учителів земельними ділянками. Так, псаломщик Іоанно-Богословської церкви м. Батурина Желтоножський 18 лютого 1906 р. висловив невдоволення несвоєчасною виплатою Чернігівською єпархіальною училищною радою заробітної плати учителям церковних шкіл¹⁵. Учителька церковнопарафіяльної школи Зінаїда Сапудсіна скаржилася у Богодухівську повітову земську управу на відсутність коштів. Вона закупила за свої кошти паливо для школи, але не мала можливості його перевезти. Учителька церковнопарафіяльної школи К. Васильківська просила Богодухівську земську управу вислати їй заробітну платню за жовтень, а також надбавки за травень - жовтень, тому що взагалі не мала коштів для проживання¹⁶.

Одним із найбільших досягнень у процесі підготовки нового покоління вчительських кадрів стало розширення допуску жіноцтва до педагогічної діяльності. У наступні роки оплата вчительської праці в церковнопарафіяльних школах завдяки значним асигнуванням з державного бюджету дещо покращилась. Зокрема, у звіті Полтавської повітової земської управи попечителю Київського навчального округу за 1901 р. висловлювалося занепокоєння, що у багатьох церковнопарафіяльних школах заробітна плата

учителям становила 300 крб. на рік, а у земських - лише 240 крб., тому була небезпека того, що кращі земські вчителі перейдуть до церковнопарафіяльних. У зв'язку із цим пропонувалося збільшити заробітну плату учителям земських шкіл до 300 крб. на рік¹⁷.

Станом на 1907/08 навчальний рік учителів і учительок церковнопарафіяльних шкіл

Полтавської єпархії налічувалося 947 (у тому числі у складі кліру 706) . Заробітна плата їх була меншою, ніж у школах інших типів. Так, єпархіальний спостерігач церковнопарафіяльних шкіл Полтавської єпархії І. Ольшевський у 1909 р. зазначав, що для утримання кращих і здібних учителів церковнопарафіяльних шкіл необхідно було урівняти їх матеріальне утримання із учителями земських шкіл, у іншому випадку вони переходили на краще забезпечену роботу в земства. Синод підготував законопроект про збільшення плати на утримання законовчителів церковнопарафіяльних шкіл з 30 крб. на рік до 60, а також про доплату за п'ятирічний стаж роботи¹⁹.

У ході дослідження показників вікового складу педагогічних кадрів церковнопарафіяльних шкіл привертає увагу факт широкого залучення молоді до освітньої діяльності. Середній вік працюючих вчителів Харківської губернії становив 30 років. Вік коливався для вчительок від 16 до 57 років, а для чоловіків - від 16 до 67 років²⁰. З віковим складом педагогічних кадрів була тісно пов'язана проблема тривалості учительської служби. Високий відсоток молоді в школах, що мати незначний стаж роботи, був пов'язаний із інтенсивним зростанням церковнопарафіяльних шкіл.

Часто учительські посади у церковнопарафіяльних школах займали псаломщики (дяки), які являли собою найнижчу ланку церковного кліру, були читцями і співцями у церкві. Причому, тих із них, які не мали здібностей до навчання дітей, переводили з місця на місце, а здібних іноді заохочували невеликими грошовими винагородами у розмірі 10-20 крб. За роботу протягом декількох років. Це була мізерна плата за труд у жахливих умовах: у холодній, сирій, темній, тісній сторожці або селянській хатині. Від навчання дітей церковнопарафіяльних школах вони не могли відмовитися, іноді навіть утримуючи їх на свої кошти, інакше ризикували бути позбавленими місця роботи. Викладання у двокласних церковнопарафіяльних школах завдяки вищому освітньому цензу вчителів поставлено було досить непогано. Але і тут були недоліки, тому що один вчитель викладав різні предмети. Щоб виконати програму, необхідно було працювати з учнями у день по дев'ять-десять годин, що фізично було неможливо. Виходом із такої ситуації ставало з'єднання старшого та молодшого відділень, але тіснота приміщень і зведення різних класів призводила до недостатнього засвоєння учнями навчальних дисциплін.

Церковнопарафіяльні школи не завжди могли знайти бажану кандидатуру вчителя, тому часто залучалися до вчительської діяльності особи із низькою кваліфікацією. Так, на 1914 рік у Полтавській єпархії учителів у світських школах, які мали нижчу освіту, було 42,2 %, а в церковнопарафіяльних - 62,4 %, тобто у 1,5 раза більше²¹. У деяких церковнопарафіяльних школах учителями працювали так звані практиканти - випускники школи, які за власним бажанням залишилися при ній на рік-два для практичного ознайомлення із процесом навчання. їм доручали вести уроки за відсутності вчителя. Це були в основному діти церковного кліру, духовенства, псаломщиків. Поряд із недостатньою підготовкою ще однією проблемою було те, що вчителі церковнопарафіяльних шкіл працювали за сумісництвом, тому що половина їх належала до місцевого духовенства і церковнослужителів. Вони були завантажені своїми безпосередніми обов'язками, що Р. відволікало їх від роботи у школі.

Незважаючи на мізерну заробітну плату, серед учителів церковних шкіл було багато високоосвічених, самовідданих людей, які наполегливо займалися самоосвітою, мали великі власні бібліотеки. Все ж значна маса вчителів церковнопарафіяльних шкіл мала невисокий педагогічний рівень, серед них зустрічались особи із середньою педагогічною освітою, але з великим практичним досвідом роботи.

Як правило, при відборі кандидатів на посаду вчителя церковнопарафіяльної школи звертали увагу на його моральні якості. Досить високий ступінь залучення жінок до!

викладання у церковнопарафіяльних школах пояснювався тим, що основну їх масу становили випускниці єпархіальних училищ. Серед учительок переважали випускниці середніх навчальних закладів, це були переважно доньки тих вчителів, які належали до церковного кліру. Чоловіки-вчителі теж не довго затримувалися у церковнопарафіяльних школах. Їхній контингент постійно компенсувався притоком нових сил. Значна плінність ударів викладачів церковнопарафіяльних шкіл була також пов'язана з їхнім сімейним станом, одруженням, мізерним матеріальним становищем, незадовільними житлово-побутовими умовами, перевантаженістю класами. Учителі на селі користувалися авторитетом серед місцевих жителів, які ставилися до них з належною увагою і довірою. Зрештою, вони були майже єдиними представниками інтелігенції на селі.

Деякі учителі церковнопарафіяльних шкіл брали участь у агітаційній і пропагандистській роботі на початку ХХ ст., у революційних подіях 1905-1907 рр., хоча це були поодинокі випадки. В учительки церковнопарафіяльної школи в с. Жуки Полтавського повіту Полтавської губернії Ярини Каневської навесні 1902 р. було знайдено листівки, які використовувалися для агітації селян Полтавської і Харківської губерній, а також книги українською мовою, що їх вона отримала від Михайла Русова. Книги вона давала читати своїм учням в економії князя В.П. Кочубея²².

Учителі церковнопарафіяльних шкіл неодноразово наголошували, що книги, написані російською мовою, малозрозумілі українським дітям. Навіть найвищий орган церковного управління - Синод ставив питання про пристосування шкільних підручників. КІ використовувалися у церковних школах України, до потреб місцевого населення²³. З різних губерній України надходили повідомлення про бажання духовенства і віруючих впровадити викладання українською мовою в церковнопарафіяльних школах і духовних семінаріях. Представники духовенства нерідко ставали на захист українського слова перед натиском всезагальної русифікації в державі. Особливо такі настрої посилювалися напередодні 1917 р. У деяких церковнопарафіяльних школах лише протягом першого року навчання велося українською мовою та епізодично викладалася історія України. Однак, за словами самих учителів, українізації шкіл найбільше заважала відсутність словників і підручників для учнів і вчителів²⁴. З'їзд учителів церковнопарафіяльних шкіл Полтавського повіту, який відбувся 20 квітня 1917 р., постановив розпочати заняття з наступного навчального року українською мовою, а також вжити заходів щодо забезпечення шкіл навчальною літературою українською мовою.²⁵ Загальноєпархіальний з'їзд законівчителів Полтавської єпархії в березні 1917 р. висловився за викладання у школах Закону Божого українською мовою²⁶. На з'їзді також було вирішено: для більш глибокого вивчення учителями української мови просити земську управу прийняти учителів церковнопарафіяльних шкіл до числа слухачів лекцій з української мови та українознавства. Екстрені Гадяцькі повітові збори на засіданні 25 травня 1917 р. ухвалили організувати у місті Гадячі з 1 червня по 1 липня 1917 р. українські педагогічні курси для учителів початкових народних шкіл, слухачами яких були і вчителі церковнопарафіяльних шкіл²⁷. Чернігівський союз педагогів духовної школи обрав комісію для розробки питання про введення з початку 1917 навчального року викладання у школах української мови і літератури, історії України та етнографії.²⁸

Таким чином, на початку ХХ ст. уряд Російської імперії та Синод не були зацікавлені у підтримці й соціальному захисті вчителя церковнопарафіяльної школи. Це призвело до того, що на соціальній драбині він знаходився на нижчих сходинках. Низький рівень заробітної плати, несвоєчасна виплата або її відсутність взагалі, незадовільні житлово-побутові умови, недостатність досвіду, відсутність методичного керівництва з організації навчально-виховного процесу були звичним явищем. Наслідком цього стала непрестижність вчительської посади, плінність кадрів, постійні скарги викладачів, широке залучення молоді та жінок до роботи у церковнопарафіяльних школах. Окрім того, переважна більшість учителів церковнопарафіяльних шкіл належала до церковного кліру. У зв'язку з цим головну увагу і велику частину свого часу вчителі присвячували виконанню своїх священно- і церковно-службових обов'язків, що негативно позначається на якості навчально-виховного

процесу в школі. Лише на початку ХХ ст. у зв'язку із запровадженням загальної початкової освіти, збільшенням державних асигнувань на потреби освіти, завдяки активній роботі органів місцевого самоврядування становище вчителя церковнопарафіяльної школи стало змінюватися на краще. А зростання стабільності вчительських кадрів стало однією з умов ефективної діяльності школи. Церковнопарафіяльні школи використовувалися царським самодержавством для русифікації підростаючого покоління, виховання людей вірних Російській імперії. Зрештою, на місцях багато чого залежало від світських вчителів шкіл, священників, їх особистих якостей, від бажання бути авторитетом для парафіян. Іноді їх свідомі представники ставали на захист української мови перед натиском всезагальної русифікації життя у Російській імперії, за що їх поважали й шанували парафіяни.

Розглянувши певні аспекти участі педагогічних кадрів церковнопарафіяльних шкіл Лівобережної України як носіїв культури і національної ідеї на початку ХХ ст., автор планує у подальшому поглибити дослідження, а також розробляти питання результативності та ефективності роботи вчителів у зазначений історичний період.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко В.Й. Борьба демократических сил за народную освіту на Україні в 60 - 90-х роках XIX ст. - К., 1980. - 154 с.;
2. Развитие народной сѣити і педагогической думки на Україні (X - початок ХХ ст.): Нариси / Під рея. М.Д. Ярмаченка та ін. - К., 1991. - 380 с.;
3. Гладкий С.О. Релігійна освіта в Україні на початку ХХ ст. // Релігійна освіта в Україні (перша половина ХХ ст.). Збірка наукових праць. - Полтава, 1997. - С. 6 - 29;
4. Драч О.О. Развитие початкової освіти в Україні (1861 - 1917): Автореф. дис... канд. істор. наук. - Харків, 2002. - 17 с.;
5. Степаненко Г.В. Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX - початок ХХ ст.): Дисерт... канд. іст. наук. - К., 2002. - 225 с.;
6. Полтавские епархиальные ведомости (далі ПЕВ). Часть неофициальная. - 1898. - № 26. - С. 942;
7. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція на рубежі XIX-XX століть: соціально-політичний портрет. - К., 1993. - С.38;
8. Спасский П.Н. Сборник правил о школах церковно-приходских и грамоты. - СПб., 1898. - С.14;
9. Настольная книга по народному образованию / Сост Г Фальборк и В. Чарнолуцкий в трьох томах. - СПб., 1901. - Т. II. - С. 1447;
10. Давыденко В. Церковно-приходская школа. - Харьков, 1903. - С. 221;
11. Центральный державний історичний архів України у м. Києв: (далі ЦДІА України у м. Києві). - Ф. 712. - Оп. 6. - Спр. 919. - Арк. 76;
12. Церковные школы Российской империи к 1907 году (Статистические сведения). - СПб., 1907. - С. 8;
13. Черниговские епархиальные известия. - 1901. - № 12. - С. 322;
14. ПЕВ. - Часть официальная. - 1910. - № 26. - С. 1671;
15. Журналы Глуховского уездного земского собрания 1914 года. - Глухов, 1915. - С. 140;
16. Державний архів Чернігівської області. - Ф. 679. - Оп. 3. - Спр. 26. - Арк. 1.;
17. Державний архів Харківської області. - Ф. 306. - Оп. 1. - Спр. 14. - Арк. 1,8;
18. ЦДІА України у м. Києві. - Ф. 707. - Оп. 227. - Спр. 121. - Арк. 74;
19. ПЕВ. - Часть официальная. - 1909. - № 25. - С. 629;
20. Вера и жизнь. - 1913. - № 19. - С. 56-57;
21. Начальное народное образование в Харьковской губернии / Сост. П. Фомин. - Харьков, 1899. - С. 166;
22. ПЕВ. - Часть неофициальная. - 1914. - № 48. - С. 29. - С. 2691;
23. Державний архів Полтавської області (далі ДАПО). - Ф. 8805. - Оп. 1. - Спр. 57. - Арк. 11;
24. ДАПО. - Ф. 694. - Оп. 1. - Спр. 136. Арк. 18;
25. ПЕВ. - Часть неофициальная. - 1917. - № 9. - С. 728 - 729;
26. ПЕВ. - Часть офіш-шняя. - 1917. - № 16. - С. 1266;
27. ДАПО. - 694. - Оп. 1. - Спр. 132. - Арк. 28;
28. Черниговская земская неделя. - 1917. - № 55. - С.3.

І. Б. Василюк І

ДІЯЛЬНІСТЬ КОСТЯ ЛЕВИЦЬКОГО В НТШ

В другій половині XIX ст. у духовному відродженні і подальшому культурному) ! розвитку Східної Галичини значну роль відіграли науково-просвітні й культурні організації її товариства. Найбільшими серед яких були товариство "Просвіта" і Наукове товариство імені! Т. Г. Шевченка (далі - НТШ), які сприяли поширенню і розгортанню культурного руху серед! українського населення.

В контексті багатогранної і багатовимірної діяльності Наукового Товариства імені Т Г Шевченка заслуговує на увагу і висвітлення ролі в ньому відомого громадсько-! політичного діяча Східної Галичини останньої чверті XIX - першої половини ХХ ст. - Кострі Левицького. Аналіз праці відомого адвоката, який брав активну участь у суспільно-! політичному житті краю, зокрема в діяльності НТШ, є метою даної статті. Основні завдання! полягають в тому, щоб показати роль, значення і схему функціонування товариства^ охарактеризувати безпосередню діяльність К. Левицького у НТШ. Основну джерельну базу!